

Holdninger til jøder og muslimer i Norge 2017

Spørsmål og svar:

1. Hvorfor gjennomfører HL-senteret slike spørreundersøkelser om holdninger til minoritetsgrupper?

Befolkningsundersøkelser om holdninger til minoriteter er et viktig redskap for å synliggjøre gruppefiendtlige holdninger i befolkningen og for arbeidet med å bekjempe slike holdninger. Ved å gjenta de samme undersøkelsene flere ganger, med regelmessig mellomrom, kan man følge med på utviklingen av holdninger over tid. Minoritetene er selv ofte underrepresentert i slike kartlegginger, og det er nødvendig med egne studier for å få kunnskap om minoritetenes egne erfaringer og holdninger. Den nye undersøkelsen er ment å bidra til økt selvrefleksjon, forståelse og kunnskap i et samfunn preget av etnisk, religiøs og kulturelt mangfold.

2. Hvorfor skiller HL-senterets undersøkelse mellom tre ulike typer (forskjellige dimensjoner) av holdninger?

Mens mange holdningsundersøkelser bare berører den kognitive delen av holdninger, altså stereotype forestillinger ("fordommer"), har undersøkelsen skilt mellom ulike dimensjoner for å ta hensyn til at holdninger er sammensatt. I tillegg til fordommer er det kartlagt negative følelser (motvilje, den affektive dimensjon) og sosial avstand (hvordan respondentene stiller seg til å få ulike grupper som nabo eller i vennekretsen). De tre dimensjonene eksisterer til en viss grad uavhengig av hverandre, for eksempel kan en person med stereotypiske forestillinger om muslimer likevel ha en god relasjon til sin muslimske nabo. Ved å skille mellom de ulike dimensjonene oppnår vi et bedre inntrykk av hva slags holdninger respondentene har, for eksempel hvorvidt fordomsfulle syn også inkluderer negative følelser eller et ønske om sosial avstand. Det er vanlig at fordommer er mer utbredt enn de to andre dimensjonene, det er også funnet i HL-senterets undersøkelse.

3. Antisemittismen i den norske befolkningen har gått ned fra 2011 til 2017. Hva kan være årsaker til denne nedgangen?

Utviklingen synes å gå i positiv retning. Resultatene viser en nedgang i utbredelsen av antisemittisme i den norske befolkningen både når det gjelder fordommer, sosial avstand og motvilje. Det er mange faktorer som påvirker hva slags holdninger man har, for eksempel er

utdannelsesnivå, alder og kjønn viktig. Når det gjelder holdninger til jøder og muslimer, viser våre resultater at også fremmedfrykt og syn på den israelsk-palestinske konflikten spiller inn. Imidlertid viser analysene at nedgangen i antisemittiske holdninger ikke kan tilskrives endringer knyttet til noen av disse faktorene. Den mest nærliggende forklaringen på nedgangen kan være økt oppmerksomhet i offentligheten og en større bevissthet om antisemittisme som samfunnsproblem i de siste årene. Funnet inngår i en tilsvarende utvikling internasjonalt.

4. Hvorfor opplever jøder i Norge likevel at antisemittisme er et alvorlig og økende samfunnsproblem?

Holdninger og handlinger er ikke det samme. Nedgangen som vises i HL-senterets undersøkelse gjelder utbredelsen av antisemittiske holdninger i den norske befolkningen. Vi har ikke kartlagt antisemittiske handlinger, handlingspotensialet i radikale miljøer eller trusselnivået som jøder i Norge er utsatt for. Opplevelsen av at antisemittisme er et alvorlig og økende problem kan ha sin årsak i saksforhold som for eksempel terrorisme, antisemittisme på Internett eller erfaringer med hverdagsdiskriminering. Et foruroligende resultat i den foreliggende studien er forsvaret av vold og trakassering mot jøder med henvisning til Israels behandling av palestinerne. Det er flere faktorer som tyder på at holdningene til Midtøsten-konflikten er utslagsgivende i Norge. Det at den jødiske minoriteten opplever antisemittismen som et økende samfunnsproblem, kan altså også være forårsaket av Israel-relatert antisemittisme.

5. Hvordan henger holdninger til jøder og muslimer i Norge sammen med holdninger til den israelsk-palestinske konflikten?

Europeiske kartlegginger har vist at antisemittiske hendelser øker ved tilspissinger i den israelsk-palestinske konflikten. Resultatene fra den foreliggende undersøkelsen viser hvordan holdninger både til jøder og muslimer i Norge henger sammen med holdninger til konflikten. Vi fant minst antisemittisme hos respondenter som ikke har fremmedfrykt og som holder med Israel, og mest antisemittisme hos dem med sterk fremmedfrykt som holder mest med palestinerne. Minst muslimfiendtlighet fant vi hos respondenter uten fremmedfrykt og som holder mest med palestinerne, høyest muslimfiendtlighet blant dem med sterk fremmedfrykt som holder mest med Israel.

6. Hvem har mest negative holdninger til jøder og muslimer?

For både muslimfiendtlighet og antisemittisme i befolkningen er holdningene mer utbredt blant menn, eldre respondenter og dem uten høyere utdanning enn blant kvinner, yngre respondenter og dem med høyere utdanning. Det samme mønsteret sees for de muslimske respondentene når det gjelder holdninger til jøder. Sterk fremmedfrykt henger sammen med både sterk muslimfiendtlighet og antisemittisme i befolkningen. Holdninger til Midtøsten-konflikten skiller derimot respondentene ved at høyest muslimfiendtlighet finnes hos dem som holder mest med Israel og høyest antisemittisme hos dem som holder mest med palestinerne.

7. Hvordan er utbredelsen av antisemittisme og muslimfiendtlighet i Norge sammenlignet med andre europeiske land?

Utbredelsen av antisemittisme i Norge ligger omtrent på nivå med andre land i Nord-Europa og således relativt lavt i europeisk sammenheng. Nedgangen i utbredelsen av antisemittiske fordommer mellom 2011 og 2017, som vises i HL-senterets undersøkelse, er også vist i andre europeiske land, men det er store variasjoner mellom landene. Resultatene fra Norge viser på samme måte som i andre europeiske land en høyere utbredelse av antisemittiske fordommer i det muslimske utvalget enn i befolkningsutvalget. Samtidig er det også en tendens til mindre avstand mellom befolkningen generelt og muslimene enn det som er funnet i andre europeiske studier. For jøders erfaringer med antisemittisme, er resultatene i Norge på nivå med gjennomsnittet i den største EU-studien når det gjelder spørsmålet om respondentene unngår å vise sin religiøse identitet. Men det ser ut til å ligge lavere enn gjennomsnittet for spørsmålet om erfaringer med diskriminering. Utbredelsen av muslimfiendtlighet i befolkningen kan generelt sies å ligge på nivå med eller noe under gjennomsnittet i Europa, men også her er det store forskjeller mellom landene. Resultatene viser klart mindre utbredelse av muslimfiendtlighet blant de jødiske respondentene enn i befolkningen generelt, særlig med hensyn til fordommer mot muslimer. De muslimske respondentene oppgir oftere enn jødene i Norge at de har erfaringer med diskriminering, men sjeldnere enn gjennomsnittet i den siste EU-studien på temaet fra 2017.

8. Hvordan definerer undersøkelsen antisemittisme og muslimfiendtlighet?

Antisemittisme kan defineres som fiendtlige holdninger og handlinger rettet mot jøder eller det som oppfattes som «jødisk», basert på bestemte forestillinger om jøder. Disse forestillingene har en lang historie i Europa og omfatter et bredt spekter av ideer, til dels er de også innbyrdes motstridende. Et fellestrekk er at de tillegger jøder som kollektiv iboende (primært) negative karaktertrekk. Det er visse elementer som går igjen - eksempler på slike er troen på at jøder utgjør et fremmed og fiendtlig element i fellesskapet, og at de utgjør en trussel mot samfunnet.

Muslimfiendtlighet kan defineres som utbredte negative fordommer samt handlinger og praksiser som angriper, ekskluderer eller diskriminerer mennesker på bakgrunn av at de er eller antas å være muslimer. Negative forestillinger om islam og muslimer har røtter til ulike historiske perioder, som middelalderens religiøst funderte fiendebilder og koloniale fremstillinger av muslimer som underlegen rase. Like fullt har fenomenet økt betydelig i omfang gjennom de siste tiårene.

Det finnes mange forskjeller mellom antisemittisme og muslimfiendtlighet. Eksempler på slike er antisemittismens dype historiske røtter og dens rolle i forfølgelsene som kulminerte i folkemordet på de europeiske jødene under andre verdenskrig. Også innholdet i en del av fordomskonstruksjonene har klare forskjeller. Samtidig er det noen paralleller på tvers av historien, for eksempel i frykten for at minoriteten har skjulte hensikter om å overta samfunnet. Et strukturelt fellestrekk mellom antisemittiske og muslimfiendtlige forestillinger er at de tillegger jøder og muslimer iboende, negative karaktertrekk. Den foreliggende

undersøkelsen viser at antisemittisme og muslimfiendtlighet også er beslektede fenomener gjennom forbindelsen til fremmedfrykt.

9. Hva betyr det at antisemittisme og muslimfiendtlighet i større grad er beslektede fenomener enn motsetninger?

Resultatene fra undersøkelsen viser hvordan antisemittisme og muslimfiendtlighet er beslektet ved at de som viser fordommer og motvilje mot fremmede, også skårer høyt når det gjelder negative holdninger til jøder og muslimer. Sannsynligheten for å skåre høyt på muslimfiendtlighet er også klart større for personer med høy skåre for antisemittisme enn for personer med lav, og høy muslimfiendtlighet øker snarere enn reduserer sannsynligheten for å ha antisemittiske holdninger. Antisemittisme og muslimfiendtlighet er også beslektet ved at fordommene i begge tilfeller tillegger jøder og muslimer kollektive negative egenskaper. Det finnes også enkelte fellestrekk når det gjelder konkrete forestillinger, for eksempel er det både innen antisemittisk og muslimfiendtlig tankegods ideer om at minoritetene er illojale eller ønsker å overta kontrollen i samfunnet.

10. Hva er indekser og hvorfor er det brukt slike i analysene i undersøkelsen?

Det er ingen enkel oppgave å fastslå utbredelsen av negative holdninger i en befolkningsgruppe. I spørreundersøkelser vil svarfordelingen på et konkret spørsmål ikke bare avhenge av saksinnholdet, men også av den språklige utformingen og svaralternativene som oppgis. Derfor er det hensiktsmessig å bruke flere spørsmål med variert innhold og utforming, og se på helheten i svarmønsteret. Dette kan gjøres ved å konstruere indekser som kombinerer flere enkeltspørsmål med beslektet innhold. Bruk av flere spørsmål gir mer pålitelige mål, ved at betydningen av tilfeldige målefeil reduseres. Det gir også mulighet for å oppnå mer valide (dekkende) mål for sammensatte egenskaper, som ikke kan fanges opp av ett enkelt spørsmål. Undersøkelsen har derfor indekser for hver av de tre dimensjonene av holdninger (kognitiv, affektiv, sosial distanse) og deretter en samleindeks basert på disse.

